

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Н.О. Гуторова, канд. юрид. наук

ФІНАНСОВІ ЗЛОЧИНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Перехід України до економічних відносин ринкового типу потребує докорінних змін у правовій регламентації економічної діяльності, в тому числі і кримінально-правовій охороні відносин, що складаються у сфері економіки. Чинний Кримінальний кодекс України 1960 р. (далі КК) містить главу У1 «Господарські злочини», норми якої передбачають відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. За останнє десятиріччя ця глава була майже повністю змінена - виключені норми, які передбачали відповідальність за заняття приватнопідприємницькою діяльністю, комерційне посередництво та ін., а на їх місці з'явилась ціла група норм, що передбачають відповідальність за злочини у сфері підприємницької діяльності. Однак проведені зміни у кримінальному законодавстві, яке передбачає відповідальність за злочини у сфері економічної діяльності, на сьогоднішній день не можна вважати остаточними. Ці норми ще не утворюють єдиної системи, яка б забезпечила дієву кримінально-правову охорону економічної діяльності в Україні – деякі з них є зайвими, інші – недостатніми, непоодинокі випадки колізії цих норм. Тому невідкладним завданням є удосконалення кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за злочини у сфері економічної діяльності, приведення його у відповідність з соціально-економічними перетвореннями в державі.

Науково обгрунтованим є те, що класифікація норм Особливої частини КК на глави повинна проводитися в залежності від родового об'єкта злочину, тобто об'єкта, який охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною і економічною сутністю суспільних відносин, що повинні охоронятися в силу цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально правових норм. [1, с. 69] Побудова Особливої частини КК на підставі родового об'єкта дозволяє законодавцю об'єднати в межах однієї глави норми, в яких встановлюється відповідальність за посягання на тотожні або однорідні відносини. У свою чергу, це дає можливість визначити характер і ступінь суспільної небезпеки злочинних посягань на них, тяжкість суспільно небезпечних наслідків, використовувати зазначену властивість родового об'єкта для послідовного розташування окремих глав в Особливій частині КК. [2, с.101].

До початку 90-х років в науці кримінального права фактично загально-визнаною була думка про те, що родовим об'єктом господарських злочинів (глава У1 КК) є соціалістична система господарювання [3, с. 15-47]. Такий висновок, як ми вважаємо, є достатньо обгрунтованим стосовно криміналь-

ного права соціалістичної держави. Однак зміни економічних відносин в Україні, перехід до ринкової системи господарювання зумовили суттєві зміни у змісті родового об'єкта господарських злочинів. На сьогоднішній день в науці кримінального права родовий об'єкт злочинів, який міститься у главі VI Особливої частини КК, визначається як система суспільних відносин, які складаються у сфері економічної діяльності суспільства [4, с.5], суспільні відносини у сфері господарювання [5, с.6], господарська діяльність [6, с.298]. Незважаючи на різну термінологію, яка використовується при визначенні родового об'єкта господарських злочинів, майже усі автори їх змістом вважають суспільні відносини, котрі виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ. У такому розумінні господарські відносини характеризуються рівноправністю сторін, можливістю вибору різних варіантів поведінки, де дозволено все, що прямо не заборонено законом. Господарські правовідносини регулюються нормами, які носять приватноправовий (цивільно-правовий) характер.

Разом з тим, в сфері економічної діяльності поряд з господарськими (економічними) відносинами існують і інші відносини, а саме відносини, які складаються в процесі фінансової діяльності держави. Мова йде про фінансові відносини, тобто відносини, що виникають в сфері фінансової діяльності держави в процесі мобілізації, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів. Вони регулюються фінансово-правовими нормами, завжди носять державно-власний характер і існують лише в формі правовідносин [7, с.70-77]. В умовах економічної системи ринкового типу фінансові відносини мають суттєві відмінності від господарських відносин. Так, фінансові відносини носять публічний характер, однією із сторін у них завжди виступає держава, в них відсутня рівність сторін, вони не виникають і не припиняються за ініціативою сторін.

Фінансові відносини, як і інші відносини, що складаються у сфері економіки, потребують належної кримінально-правової охорони. Більш того, на нашу думку, посягання на фінансові відносини характеризуються більш високим ступенем суспільної небезпеки порівняно з посяганнями на господарські (економічні) відносини. Такий висновок можна зробити на підставі як порівняння предметів цих суспільних відносин, так і аналізу діючого законодавства.

Порівняння предметів фінансових і господарських відносин свідчить, що при посяганні на фінансові відносини шкода завдається усім сферам життєдіяльності суспільства, які забезпечуються фінансами держави (обороздатність, внутрішня безпека, екологічна безпека, задоволення соціально-культурних, побутових і суспільних потреб і т.ін.), при посяганні на господарські відносини – лише правам і законним інтересам окремих суб'єктів господарювання. Це свідчить про те, що посягання на фінансові відносини об'єктивно завдають шкоду більшому колу осіб, ніж посягання

на господарські відносини, а тому, при інших рівних умовах, ця шкода є більш тяжкою.

Аналіз законодавства України дозволяє зробити висновок про те, що цілий ряд нормативних актів забезпечує пріоритетність захисту фінансових інтересів держави порівняно з інтересами господарюючих суб'єктів. Так, відповідно до ст. 22 Закону України «Про банкрутство» від 14.05.92 першочерговість задоволення претензій належить виконанню зобов'язань перед бюджетом, а також органами державного страхування і соціального забезпечення. Лише після виконання зазначених зобов'язань виконуються зобов'язання перед кредитором – господарюючим суб'єктом (за винятком забезпечених заставою) [8]. Відповідно до п.5 ст. 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» цьому державному органу у випадках, передбачених законом, надано право призупинювати операції платників податків, інших платежів на рахунках в установах банків і інших фінансово-кредитних установах, за винятком операцій по сплаті податків або інших платежів [9]. Вказівки на пріоритетність забезпечення фінансових інтересів держави порівняно з інтересами інших суб'єктів господарювання містяться і в інших нормативних актах, що регламентують економічну діяльність в Україні.

Таким чином, слід зробити висновок, що *в умовах ринкової економіки фінансові відносини є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, посягання на який суттєво відрізняються від посягань на господарські (економічні) відносини.*

Однак, КК не містить окремої глави, де були б передбачені злочини, які посягають на фінансові відносини. Частина таких злочинів розташована в главі VI – «Господарські злочини», інші – в розділі 1.2. «Інші злочини проти держави» глави 1 «Злочини проти держави». У Проекті Кримінального кодексу України, прийнятому Верховною Радою в першому читанні, також фінансові злочини розташовані в розділі «Злочини в сфері господарської діяльності». З таким вирішенням цього питання не можна погодитися, оскільки воно не відповідає ні науковим засадам побудови Особливої частини Кримінального кодексу, ні потребам правоохоронної діяльності. Тому ми вважаємо цілком обґрунтованою думку тих авторів, які пропонують злочинні посягання на фінансові відносини об'єднати в окремій главі Особливої частини КК [10, с.133; 11, с.104; 12, с.13-19]. *На підставі викладеного пропонуємо у новому Кримінальному кодексі України передбачити окрему главу – «Фінансові злочини», до якої включити норми, що встановлюють відповідальність за посягання на фінансові відносини.*

Слід зазначити, що ефективної кримінально-правової протидії фінансовим злочинам можливо досягти лише за умови, що вони будуть утворювати єдину і цілісну систему. Ми вважаємо, що в залежності від безпосереднього об'єкта ці злочини слід поділити на три групи: 1) злочини, які посягають на

податкові відносини; 2) злочини, які посягають на відносини у сфері валютного регулювання і валютного контролю; 3) злочини, які посягають на відносини у сфері використання за призначенням державних коштів.

Значна частина складів злочинів, які передбачають відповідальність за посягання на фінансові відносини, потребують удосконалення. Деякі склади злочинів побудовані таким чином, що при їх вчиненні шкода може заподіюватися альтернативно або фінансовим відносинам, або господарським чи іншим відносинам. Так, наприклад, при вчиненні злочину, передбаченого ст. 70 КК – Контрабанда – шкода в залежності від властивостей предмета може заподіюватися або фінансовим відносинам, або суспільній безпеці; при вчиненні злочину, передбаченого ст. 148-5 КК – Шахрайство з фінансовими ресурсами – шкода може заподіюватися або фінансовим, або господарським відносинам. Таке становище, на нашу думку, є неприпустимим, у зв'язку з чим нагальною потребою є таке вдосконалення кримінального законодавства, при якому диспозиція статті Особливої частини КК передбачала б можливість посягання лише на один основний безпосередній об'єкт злочину, зокрема відокремлення від таких складів злочинів тих, що посягають саме на фінансові відносини. На нашу думку, найближчим часом слід внести зміни та доповнення до ст. 148-4 КК – Фіктивне підприємництво, удосконалити ст. 148-2 КК – Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів - та ст. 148-5 КК – Шахрайство з фінансовими ресурсами та ін.

Взагалі слід зазначити, що проблема кримінальної відповідальності за фінансові злочини є однією з найбільш складних та недостатньо розроблених в кримінальному праві, а тому потребує подальших наукових досліджень. І від того, наскільки швидко, якісно і результативно буде здійснюватися ця діяльність багато в чому будуть залежати реальні можливості правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності.

Список літератури:

1. Таций В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник. Х., 1994.
2. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. К., 1985.
3. Таций В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и система. Х., 1984.
4. Перепелица А.И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности и связанные с проявлением недобросовестной конкуренции и монополизма. Комментарий к действующему законодательству. Х., 1997.
5. Кураш Я.М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (аналіз складу злочину): Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. К., 1998.
6. Кримінальне право. Особлива частина: Підручник. За ред. Шакуна В.І. К., 1998.
7. Фінансове право: Підручник / За ред. Воронової Л.К. Х., 1998.
8. Про банкрутство: Закон України від 14.05.92 № 2343-ХП. //Відомості Верховної Ради України. 1992. № 31. Ст. 440.
9. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 04.12.1990 № 509-ХП, в редакції Закону від 24.12.1993 г. № 3813-ХП, зі змінами й доповненнями

//Відомості Верховної Ради України. 1998. №29. Ст.190 10. Некипелов Б.С. Понятие и система хозяйственных преступлений по советскому уголовному праву. Ростов-на-Дону, 1963. 11. Мишук Н.С. Уголовная ответственность за уклонение от подачи декларации о доходах: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. Х., 1993. 12. Брич Л.П. Кваліфікація ухилення від сплати обов'язкових внесків державі. Львів, 1998.

Надійшла до редколегії 12.10.99

*А.Ф. Вслобуєв, канд. юрид. наук,
О.В. Літвінов,
І.М. Осика*

МЕХАНІЗМ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Правоохоронні органи України останнім часом досить часто виявляють факти проходження через банківські рахунки комерційних структур великих сум коштів з порушенням чинного законодавства. З такими операціями нерідко пов'язані різноманітні економічні злочини, зокрема, такі як розкрадання майна в особливо великих розмірах (ст. 86-1 КК), ухилення від сплати податків (ст.148-2 КК), фіктивне підприємництво (ст. 148-4 КК), підробка документів та використання підроблених документів (ст. 194 КК) та інші. Самостійний склад злочину можуть мати і діяння з використання одержаних у такий спосіб коштів. У чинному Кримінальному кодексі України (ст. 229-12) передбачається відповідальність за використання коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Очевидно, що ця норма має обмежену сферу застосування. Проте в одному з останніх варіантів проекту Кримінального кодексу України (робочої групи Кабінету Міністрів) передбачена ст.193 «Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутого незаконним шляхом», що відбиває прагнення привести національне кримінальне законодавство у відповідність з законодавством провідних країн світового співтовариства. Успішне виявлення і розслідування таких злочинів багато в чому буде залежати від вдалої конструкції норм закону¹ і знання працівниками правоохоронних органів механізму легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом.

У законодавстві багатьох західних країн для визначення цього різновиду економічного злочину використовується, на наш погляд, дещо вульгаризоване поняття «відмивання» грошових коштів. Вислів «відмивання брудних грошей» ввійшов у використання з 1989 року, коли засоби масової інформації ряду західних країн широко висвітлили скандал з величезними

¹ На наш погляд, підхід у боротьбі з цим негативним явищем повинен бути комплексним. Відповідні зміни необхідно вносити не тільки в кримінальне, але і в адміністративне, цивільне, фінансове законодавство. Оптимальним варіантом було б прийняття комплексного Закону «Про боротьбу з легалізацією коштів, одержаних від злочинної діяльності».